

AZ ILLUZIÓ.*

A MINAP egyik t. kollégám és barátom e helyen, arról az érc- és papírpénzről tartott érdekes értekezést, ami nálunk ma semmiféle alakban nincs; én pedig most azzal a pénz ismertetésével akarom felolvasásom megkezdeni, a mi-

* Olvasta ápr. 19-én Kolozsvártt, mint az egyetemi kör javára rendezett »népszerű-tudományos« értekezések egyikét. F. L.

vel mindnyájan birunk; azon kincstárnok személyes leírásával, aki a fizetési ivről, adó és előlegek fejében, nem szokott keserves levonásokat tenni a hónap elsején; s arról a kincsről akarok felolvasni, melynek aranyrudjaiból, ha, akik itt vagyunk, mind össze állanánk, még ma megalkothatnók az önálló nemzeti bankot, sőt holnap elől kezdhethnók a bank-gründölést, s akár kikölcsonóztethetnók magunkat, mint élő vándor-tőkét Törökországnak, aztán rendre vehetnók az európai államok zsebeinek tatarozását, miután legnagyobb részöknél fölötte nagy mértékben meg van az a siralmas állapot, amit *ür*-nek, és az a rettentő fizikai tulajdonság, amit *lyukacsosság*-nak hívják.

El nem árulnám nem tudom miért, hogy mi hát az az érc- és papír- pénz, mi az a kincs, ki az a kincstárnok, mert úgy Önöket egy kis Illuziótól fosztanám meg; pedig az illuzióról tartandó felolvasásban szükséges, hogy legyen legalább is szemernyi illuzorius elem.

Ugy gondolom, az áthénbeliekről van megírva, hogy egykor egy templomot építettek, s homlokára ezt irták: »az ismeretlen istennek.« Én is elsőben egy templomról, de ebben a lokomotivos világban, egy lokomobilis templom szerkezetéről kívánok pár szót szólni; hiszen mikor vándor-tanárok, vándor-papok vannak, miért ne lehetnének vándor-templomok is. Ilyennek mondhatjuk az embert, mióta Novalis kimondá, hogy az univerzumnak egyetlen temploma van, s az az emberi test. És ennek a régi divatu és mindig új épületnek homlokzata, szintén a világot mozgató ismeretlen istennek, a mélységében talán soha meg nem ismertető szellemnek, hogy úgy mondjam, a kirakata. De mit ér a kert virág nélkül; mit a templom oltár nélkül? Éme mozgó templom oltára az idegrendszer, s áldozati füstje, a szellemi működések összege.

Nagyon csodálom, hogy az idegrendszert húrrendszernek nem keresztelték. Mintha a természet az embert egy nagy-szerű klavikordiummá akarta volna és

akarná formálni, a gyermeki test alakulá-
sakor elsőben az u. n. hátgerinc-húr
fejlődik ki (corda dorsalis), s mire a ge-
rinc, mint valamely hárfaoszlop készen
van, akkorra kifejlődnek az idegek millió
meg millió húrjai vagy fonalszálai is. Az
egész rendszer áll egyszer egy központi
részről, a fővárosból, azaz a kaponya- és
gerinc-üregbe elszállásolt agy- és gerinc-
velőből; aztán a kerületi részekből, vagy
megyerendszerből. A központból ágaz-
nak szét, mint ezüstfonalak az idegszá-
lak ezrei, oly finomak és vékonyak, minő-
ket a mesék tündérei sem bírtak fonni.
Vastagságuk egy hüvelyknek $1/1500$
 1.15 ezred egész százezredrészét teszi,
ugy, hogy egy hüvelyknyi idegvesszőbe
befér tiz egész száz millió ily fonalszál.
S nemcsak körülvesz minket ez a húro-
zat, mint repedt fazekat a drótszálak,
hanem behatnak szívünk legbensőbb rej-
tekéig, át meg átjárják minden részünket
ugy, hogy egyetlen kimondott, vagy sür-
gönyről leolvasott szó elég egész ideg-
rendszerünk megrendítésére, szívünk dob-
banásának megkétszerezésére, vagy örök
megszakítására. Ennek következtében
akarják némelyek a cardiográffal meg-
lepni a világot, azzal a találmánnyal, mely
a törvényszéki tárgyalásoknál, a vádlott
szívverésének gyorsabb vagy lassabb,
erősebb vagy gyengébb voltát minden
pillanatban híven mutatná, s a szív szo-
rongó vagy bünbánó állapotát tökélete-
sen le(foto)grafirozná. Hol a mű-
vész, aki valaha ily hangszerezen játszott;
hol a mester, aki valaha ily szerkeszt-
ményt eléállítani tudott volna?

S csodálatos, ami legfőbb játék mes-
tereink, ami első professzoraink, a kül-
behatások. A levegő rezgése, az éther
hulláma hatnak ami húrozatunk billen-
tyűire, az érzékiségekre, a szemre, fülre,
bőrre, stb., s erre a bonyolult behatásra,
amit ingernek hívunk, belül egy egyszerű
felelet származik, az érzés. Az ágyu-lövés-
hang e szerint bennünk úgy keletkezik,
hogy a löpor robbanása által okozott le-
vegő hullámokat, pl. egy másodpercen
8—10 ezeret a hallideg külső vége, a fül-
tölcsér felfog, s a belső üregén át, a

számszerint három ezernyi rostpálcácskával felszerelt gyémántkiadásu zongorához, az u. n. csigához vezet, s eme bűvös pálánk egy részének mozgására, a fizikai inger lelki tényynyé változik, s ennek az örökkön örökké tartó transzszubsztanciációnak eredménye a *hangérzés*. A szemnél még finomabb működés történik. A látideg külhártyája másodpercenként 753 billió étherhullámot bír fel fogni, mondjuk jobban, összefogni, a központba a látideggyökérhez vinni, hogy ott az érzéki behatások, ingerek értéke-
sebb rongyai értékpapirokká u. n. képzetekké dolgoztassanak. A képzet az érzések lényegesebb nyomaiból alakult plasztikai egész. A mi központi rendszerünk egy nagy és titokszerű műhely, melynek olvasztó kohójában a külingerek és behatások vasa rézzé; bronzá ezüsté, reze pedig színaranynyá, — vagy mint a tudósok szokták mondani érzéssé, képzéssé, fogalommá, érzelemmé, eszmévé válik, melyekre, mint alaptökre ismét, mint az ércalapra a bankoknál szokás, új értékpapírokat, elsőbbségi kötvényeket, azaz új meghatározásokat, új elnevezéseket bocsátunk ki. Mi aztán ezeket az értékpapírokat, bankjegyeket, ezüst- és arany- pénzeket forgatjuk mindennap, mikor valamit elbeszélünk, valamiről gondolkodunk, értekezünk stb.

De megálljunk pillanatra az érzésnél, mert rá végtelen nagy a szükségünk. Az érzéket a lélek életében, mint Plató államában a harmadik vagy munkás rend, azt a széles alapot képezik, melyen a lelki működések piramisa fölemelkedik. Az általok eszközölt érzés az első fővényszem a szellemi élet góth épületéhez. Az érzések az, ami lelki életünkre, amik a parányok a testi világra. Az ingerek és érzések azok a fonalszálak, melyek belszervületünk szövöszékén fel dolgoztatnak, a főtakács mester, az öntudat, vagy a figyelem vezetése alatt. S valamint az angol és hollandi szövőgyárakból más-más féle vászon kerül ki, úgy a lélek műhelyéből, mindenkinél más gondolatszövet. Egyiknél a figyelem csak durva kendervásznat, vagy pokrócnak va-

löt készít; egy másiknál finom rumburgi vászon, harmadiknál diszes szőnyeg, negyediknél pompás sálnak való gondolat-kelme készül. A kinél pedig a figyelem még ki is himezi a szövetet, arra azt mondjuk, hogy költői lélek. A költő gondolat-kelmeje csak úgy ragyog a különböző szinektől; nála a figyelem mellé segéd takácsmesterül szegődik a képzelet, s megrakja a szövetet napsugárral, virágillattal, madárdallal.

Araxagoras, görög bölcész mondása vala: az ember legbölcsebb az állatok közt, mert két keze van. Mi hozzá tehetjük, hogy legokosabb az állatok közt, mert idegrendszerében legnagyobb fokát látjuk a fejlettségnek és tagoltságnak. A lelki változások minden árnyalatára más-más idegváltozás felel, mint viszhang és megfordítva. Tagoltságát leginkább tanúsítja, hogy csupán az agyfélköröket borító szürke idegállomány 1200 millió sejtből áll, mely számhoz legalább négyszer annyi idegfonal járulván, a kötszalagok, húrok száma négyezer nyolcszáz millióra megy. Gondoljuk e számhoz a fehér állomány szálait, s körülbelől tízezermillióra rug idegfonalaink húrjaink száma.

Ide kell ám derék egy zongora mester, aki nekünk éjjel-nappal játszszi, s zokon ne vegye, ha minduntalan megköveteljük, hogy magát a lehetőség és valószínűség határaihoz szabja. A mi örökös zongora mesternőnk, egyszersmind kincstárnokunk is, a képzelet a ki mindaddig szelíd nemtő, amíg mellette van a nagy ellenőr, az ész. Mihelyt az ellenőr elutazik, azonnal megkezdődik az égiek harmóniája helyett a pokoli ördög-zene. A fantázia fékevesztetten markol be a húrok közé, vagy éktelenül veri a billentyűket, s a legkhaotikusabb hangfutamoknak miatta megrendül a tulajdonos. . . Láttatok-e valaha örültet, aki tombolva zúz, tör és rombol; aki szeretné a földet sarkából kiforgatni, vagy legalább lángostort fonni, hogy megkorbácsolja a világot: szánjátok őt, hisz a fantázia űzi lángpallossal a legkétségbeejtőbb tettekre.

Én úgy hiszem, hogy egykor, amit az írások úgy fejeznek ki, hogy »kezdetben,« mikor az égi testek durványos alakjai már meg voltak; mikor a föld, a nap és a többi csillagok készen, de mozdulatlanul állottak, s figyelve várták a teremtő intését: a Mindenható ajkához vett egy csillag-darabot, s megérinté. Ebből a csókból a fantázia származott, melynek láttára a mindenség mozogni, élni és örövendeni kezdett; s e pillanatóta földünkön a már megteremtett férfi vére keringeni; a férfi nevetni; a női szív pedig dobogni, a nő mosolyogni, pirulni és könnyezni tudott. Végre a kedély tengerre elkezdett hullámozni, s hullámozása meg nem szűnik, valameddig a hajókázási jog e tengeren az embernek nevezett lény tulajdona leszen.

Az érzelmi és kedélyélet kormányzásával a képzelet van megbizva; ellenőre az ész, úgy, hogy a mely képzelet-működést az értelem igazolni nem bír, rámondjuk, hogy beteges elmeszülemény, azaz *fantazma*. Ellenben az értelmi működések körében kormányzó az ész, ellenőr a képzelet oly formán, hogy a legutolsó képzetén is megtaláljuk a fantázia ellenjegyzését, mint banknotán a víznyomatot, vagy mint ércpénz darabon alant a pénzverde helyének kezdő betűit. Szellemvilágunkban tehát megvénhedett ezredek óta be van állítva az ikerelnökség, a közös ügyek és a delegáció intézménye. Ne vegyük tréfára a delegáció emlegetését, mert a fantázia és az értelem nyelve: a tagbeszéd és a szimbólumok, meg a tagolt beszéd, társalgásunkban, családi, társadalmi és államéletünk minden fázisán rendszeren összevegyülnek. A képzelet nyelvén beszélő jegyek a tánc, a zászló, a jelvények, a harang, taps, kendő lobogtatás stb. És így mikor társalgás közben nevetünk, vagy panasz közben könnyezünk; mikor egy érdekes bűntény, vagy gyászeset elbeszélésénél közbe sóhajtok, felkiáltunk, szemöldökünket összeráncoljuk, vagy lábunkkal nagyot toppantunk; midőn végtárgyalásokra a tanuk megesketését ünnepélyesen végezzük, mikor nemzeti ünnepek

alkalmával világítunk, fáklyás zenét adunk; midőn a természeti népek legyőzött fajrokonait, római módra, járom alatt áthajtjuk: midez esetekben a fantázia és az ész delegátusai együtt ülnek és egy lélekkel szavaznak.

A képzelet, régi kiadás lévén, nem csuda, ha testszerkezete és kivált két szárnya kincstárnokhoz nem igen illő. Igaz, hogy a paradicsom kincsének őrzői is szárnyas lények voltak; de már kissé kopott ez a divat. Ma csak az operencián tul festik falra a két szárnyu és két fejű sasokat, akarám mondani öröket, melyek még tőlünk is kimentek a divatból, igaz, hogy nehezen s csak bizonyos szekérkenőcs és uti lapu segélyével.

A mi született kincstárnokunknak két szárnya van, mint a pegazusnak, tette finom, mint a szellő, mint a villám. Erint és átjár mindent: nincs zuga a mi világunknak, a hol meg ne jelennék: a gyermek játék-szobájában, mint játszótárs, a tudós tantermében, mint pajzánkodó, néha mint 95 foku képet vágó rendkívüli hallgató; a titkos tanácskozási termekben hivatlan tag ugyan, mert nincs titkos tanácsosi diplomája, de mégis a főfő helyre ül. Született gyermekbarát; diploma nélküli tanácsos, ezermester és még valami. Tudvalevő, hogy a német egyetemekben a harmad éves tanulót »bemooste sHauptnak« (magyarul az, a kinek a feje lágya benőtt) hívják. Az is megtörténik némelyiken, hogy agyának illékony természetű tartalma miatt, az egyetemi évek hosszú során csakugyan bemohosodik kívül belől a felső emelet, mint valamely üres hordó. Ebbe a kategóriába tartozó a vén tanuló fantázia is. Nem, rendes akadémikus, nem doktor, sőt kétlem, hogy valaha »érettségít« állott volna is ki, mert vizsgálatot kiállani és kinszenvedni egyre megy: Fantázia pedig irtózik minden kintől. Azt is tudom, hogy egyetemi rendes tagnak nincs beírva; de a szabályok szerint nem is lehet, mert tartozik mindenki egy szakra beiratkozni: Fantázia pedig univerzalista, minden szakba belekontárkodik.

Az a kérdés most, hogy mi hát az a kincs, melynek a képzelet született tárnokmestere; a miből születésekor mindenkit úgy feltarisznyál utravalóval, hogy készlete soha ki nem fogy, s ami megmarad a »koporsóból is kikél és eget kér.« Ez a féltett kincs nem holt, hanem élő tőke, egy örök ifju hölgy, a képzelet édes leánya: az *Illuzió*. Azért mondtam édes leánya, mert több mostoha gyermeke is van a képzeletnek, névszerint Vizió, Delusio, Hallucináció, Hipochondria, Denteroskopia, Melancholia, s még egy csomó ia-ban végződő nevü.

Ismerkedjünk meg az örök ifju hölgy természetével, a ki a lefolyt évezrek alatt sokba belefogott, de mégis csak egy foga hja sincsen; szépítő szerre éppen nincs szüksége; az eau de Cologne-t akkor találták fel, midőn finom bőre az idő viharainak tizenhárom próbáját rég kiállotta.

Illuziónak, mint minden delnőnek, ruhatára meglehetősen gazdag. Jó időben paletot, esőben beduint, István palástot használ, téli időn bundába burkolózik, mindig más-más fátyollal, torznál torzabb vonásokkal. Innen az a tévhit sokaknál, hogy az illuzió fajainak nincs szerszáma, pedig valódi illuzió, mint igazi arany, egyféle van; a többi talmi aranyból, khina ezüstből készült u. n. érzéki illuziók; a guttaperchából készült már nem egyéb hallucinációnál. De ki fog azért a pappal pörbe szállani, a miért a nem törvényes gyermeket is törvényes nevére keresztelte. Nézzünk szemébe elsőben a törvénytelen gyermeknek.

Hogy könnyelmű, csalárd, hűtelen: mondanom sem kell, anyjától örökölte ezt a vonást, ki a beteg idegrendszerrel csak balkézi házasságra lépett. Tudjuk, hogy egészséges idegrendszer a neki megfelelő kül ingereket helyesen fogja és dolgozza fel; de ha a központi szervek betegek, s a kül behatásokat kellően befogni nem tudják, a képzelet, a helyett hogy a hiányt pótolni segítne, még növeli a bajt, megerősíti a téves érzést, s kész az érzéki csalódás. Hogy példával világosítsak, olyszerű feleletet adnak az érzékek ilyenkor a kül ingerekre, mint

midőn kérdezi valaki a sikettől: hogy szolgál egészsége, s az a félreértett kérdésre azt feleli: kedves egészségére kívánom, tegnap én is füstölt kolbászt ettem tormával. Veszedelemesebb ennél az az állapot, midőn külingerek egyáltalán nincsenek, s mégis úgy érezzük, mintha volnának. A képzelet itt teljességgel rászedi és rútol kijátszsza értelmünket. Mindkét állapot a szellemi krach-hoz tartozik, azzal a különbséggel, hogy a pszichikus börzén az első hasonlít az anglo-bank részvényeihez, melyeket a leendő hausse reményében, legalább fele áron beváltak, a második a hypothecken-bank akcióival áll egy színvonaglásban, s velők bátran pipára gyujthatsz. Érzéki illuzió, ha valaki fényes felhőt tüzes szekérnek, hulló csillagot éles kardnak néz; hallucináció pedig, midőn nem külbehatásra, hanem beteges belizgalom következtében támadnak némely érzéseink. Hallucináció e téren hamis érzés; illuzió pedig hamis magyarázata az érzésnek. A hallucináció kevéssé ismert és barátságtalan szó helyett használjuk a *kápránd* elnevezést.

A káprándokat igen hiven rajzolta Shakspere, az emberi szív és fej legtitkosabb és leggyöngédebb izgalmainak halhatatlan festője. Caesar szelleme megjelenik Brutusnak s eme végzetes szót hangoztatja: Filippinél újra találkozunk! Ez látási s egyszersmind halálási kápránd, amit tisztán Brutus agyizgalma szült, anélkül, hogy szolgálja abból a legkisebbet is észrevett volna. Macbethben igen ügyes az a káprázatos jelenet, midőn a Macbeth részére fenntartott üres helyen Bangus szelleme megjelenik, s Macbeth rémültem kiált fel: »ne rázd rám véres fürtidet.«

— Hah! integetsz? mit bánom? szólj ha tudsz! Ha cínterem s a csontház visszaküldik Kit eltemettünk: jobb, hogy temetünk Az ölyvek gyomra légyen.

(Második közlemény következik.)

FELMÉRI LAJOS.